

Федик О. Л., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри логістики, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, (м. Хмельницький)

ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ

У статті визначені особливості навчально-пізнавальної діяльності майбутніх офіцерів-прикордонників. Ключові слова: навчальна діяльність, принципи навчання, майбутні офіцери.

В статье определены особенности учебно-познавательной деятельности будущих офицеров-пограничников.

Ключевые слова: учебная деятельность, принципы обучения, будущие офицеры.

It is defined educational - cognitive activity peculiarities of future border guard officers in the article

Key words: educational activity, educational principles, future officers.

На сучасному етапі розбудови нашої держави постала проблема у реформуванні системи вищої освіти. Країні потрібні цілеспрямовані, ініціативні і творчі фахівці, які спроможні самостійно здобувати необхідні знання та застосовувати їх на практиці. Вирішення цього питання залежить від якісних змін у навчально-виховному процесі, які забезпечують більш широкі можливості розвитку, саморозвитку та самореалізації особистості, оскільки традиційний зміст та існуючі форми і методи навчання у ВНЗ не задовольняють зростаючій потребі сучасного суспільства у фахівців з високим рівнем професійної компетентності.

Особливостям навчального процесу у вищій школі присвячені праці А. Алексюка, С. Архангельського, А. Барабанщикова, П. Вишневського, В. Вергасова, М. Нецадима, Ю. Руденко та інших.

Метою статті є визначення особливостей навчально-пізнавальної діяльності майбутніх офіцерів-прикордонників.

Аналіз військово-педагогічних досліджень, нормативних документів з організації освітнього процесу у ВВНЗ надає можливість визначити особливості навчально-пізнавальної діяльності майбутніх офіцерів-прикордонників, а саме:

навчально-пізнавальна діяльність майбутніх офіцерів-прикордонників має чітко виражену професійну спрямованість, яка відображає специфіку діяльності майбутніх офіцерів. Вона втілюється в цілях навчання, змісті навчального матеріалу, формах та методах організації всієї

навчальної діяльності майбутніх офіцерів, у суб'єктно-об'єктній сфері тощо;

у процесі навчання майбутніх офіцерів-прикордонників у ВВНЗ реалізуються як загальні принципи навчання (соціальної обумовленості і науковості; наочності в навчанні; військово-професійної спрямованості навчання; цілеспрямованості, систематичності та послідовності в навчанні; доступності і високого рівня трудності навчання; свідомості, творчої активності та самостійності в навчанні; навчання на високому рівні труднощів; міцності опанування знань, навичок і вмінь; диференційованого й індивідуального підходу в навчанні; комплексності та єдності навчання та виховання), так і специфічні (принцип випереджуючого характеру навчання відповідно до тенденцій розвитку Збройних Сил, військової науки та техніки; принцип відповідності навчання військово-етичним і військово-правовим нормам);

у процесі навчання майбутніх офіцерів-прикордонників реалізуються основні закономірності розвитку військової науки та військової справи.

Принцип випереджуючого характеру навчання у вищій військовій школі вимагає закладати в усі структурні елементи процесу навчання (цілі, зміст, методи, засоби) прогностичний потенціал, передбачуваний розвиток армії і флоту, військової науки, бойової техніки й озброєння з урахуванням термінів навчання майбутніх офіцерів-прикордонників і на середньострокову перспективу (на 5–10 років). Крім того, навчання у ВВНЗ регламентується вимогами статутів, положенням про організацію навчально-виховного процесу, наказами,

інструкціями й іншими документами, усім укладом життя та побуту майбутніх офіцерів.

Нормативно-змістовий аспект педагогічної діяльності викладача вищої військової школи виражається в навчальній, методичній, науково-дослідній і виховній роботах, які чітко регламентовані керівними документами і є складовою службової діяльності військових педагогів як офіцерів. Суттєвою особливістю навчання у вищій військовій школі є значна регламентація змістовно-методичної сторони педагогічної діяльності. У директивних документах військового закладу закріплено вимоги до цілей усіх видів навчальних занять та методики їх проведення.

Також регламентованою є навчальна діяльність майбутніх офіцерів-прикордонників, що надає їм спільній діяльності з викладачем додаткового фону взаємної вимогливості, взаємної пошани і відповідальності.

Принцип відповідності навчання військово-етичним і військово-правовим нормам вимагає адекватності педагогічної діяльності викладачів і навчальної діяльності майбутніх офіцерів-прикордонників певним правилам поведінки і взаємин у процесі навчання. Взаємини між ними і викладачами базуються на вимогах військових статутів. При проведенні занять викладачі-офіцери є начальниками для майбутніх офіцерів-прикордонників і несуть підвищену, порівняно з цивільними викладачами, відповідальність за проведення заняття. Вони відповідають не лише за якість викладання, але й за виконання військового статуту, дисципліну, форму одягу, дотримання техніки безпеки. З іншого боку, майбутні офіцери-прикордонники також є регламентованими у відносинах службовими обов'язками і можуть нести відповідальність (у першу чергу дисциплінарну) за низьку якість навчання.

Для ВВНЗ характерним є специфічне цілеутворення в навчанні майбутніх офіцерів-прикордонників, яке детермінується:

переважанням суспільно значущих цілей при їх формуванні над особистісно значущими. Підготовка офіцерів у ВВНЗ чітко регламентується державним замовленням, і держава в особі його інститутів, задає ці цілі. Зокрема, у Законі

України "Про Збройні сили України" [5] наголошується, що на Збройні Сили покладаються оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканості. Вони забезпечують стримування збройної агресії проти держави та відсіч їй, що робить освітній процес у закладі специфічним, орієнтованим на підготовку майбутнього офіцера до дій в екстремальних ситуаціях, висуває особливі вимоги до особистості офіцера. Це можна віднести і до підготовки офіцерів-прикордонників;

розширенням кола завдань, до виконання яких готуються Збройні Сили. Нині це дії в складі миротворчого контингенту, протидія тероризму всередині країни, окремі народногосподарські завдання;

переходом Збройних Сил від масової армії до професійної армії, яка оснащена найсучаснішою технікою і озброєнням, що є типовим і для Державної прикордонної служби України;

соціально-правовою, етичною, функціональною і тимчасовою регламентацією військової праці не лише вимогами нормативних актів, але й науковими рекомендаціями, принципами професійної етики тощо;

значущістю виховної функції навчання у формуванні і розвитку якостей особистості майбутніх офіцерів-прикордонників, властивих офіцеру (високе почуття патріотизму, готовності до самопожертвування в ім'я Вітчизни, підвищене почуття обов'язку і відповідальності тощо);

спрямованістю процесу навчання майбутніх офіцерів-прикордонників на формування у майбутніх офіцерів психологічних якостей, які є важливими для людини на сучасній війні. Це такі якості, як швидка реакція, оперативна пам'ять, творча уява тощо. Курсанти психологічно готуються до майбутньої професійної діяльності, до виконання службово-бойових завдань як у звичайній обстановці, так і в умовах екстремальних ситуацій;

взаємопов'язаністю процесів навчання і виховання у ВВНЗ. У вищій військовій школі особлива увага приділяється вирішенню виховних завдань у процесі навчання. Це пов'язано з тим, що державі

необхідні віддані люди з високими патріотичними почуттями [6, с. 136–138];

тим, що пізнавальна діяльність курсанта під час занять визначається загальними й специфічними особливостями його особистості: рівнем адаптивності до військової служби взагалі й до служби в навчальному підрозділі зокрема, наявністю мети й мотивів навчання, рівнем пізнавальних здібностей кожного курсанта (ступенем розвитку мислення, пам'яті, сприйняття тощо), наявністю вольових якостей тощо;

специфічним встановленням оптимального співвідношення теоретичної і практичної підготовки з кожного навчального предмету. Для підготовки теоретиків, здатних розробляти плани військових операцій, приймати оперативні і стратегічні рішення щодо бойового застосування сил і засобів, характерною є наявність більшої кількості теоретичних дисциплін. Обсяг практичних робіт є більшим у тих навчальних предметах, які є профільюючими і спрямовані на навчання конкретної військової спеціалізації;

використанням у ВВНЗ як спільних із цивільними закладами форм навчання (лекції, семінари, лабораторні і практичні заняття, курсові і дипломні роботи, консультації, самостійна робота тощо), так і специфічних (тактичні заняття і навчання, командно-штабні і військово-спеціальні ігри, стажування, самопідготовка);

суттєвим впливом на навчально-пізнавальну діяльність майбутніх офіцерів способу організації життя колективів, системи взаємин, морально-психологічного клімату; традицій, звичок й стереотипів поведінки, рівня організації навчально-виховного процесу в цілому;

зв'язком специфічних особливостей пізнавальної діяльності майбутніх офіцерів зі змістом навчальних дисциплін, методикою викладання, особливостями їх вивчення.

Особливості процесу навчання в НАДПСУ, на думку О. Вальчук, полягають у тому що:

курсанти здобувають подвійну освіту: офіцер-прикордонник і цивільну освіту (інженера, філолога, правознавця тощо);

вищі військові навчальні заклади готують не лише військового спеціаліста,

але й педагога, вихователя, наставника своїх підлеглих;

навчання поєднується з проходженням строкової служби, що породжує як сприятливі, так і несприятливі чинники.

Серед сприятливих чинників виокремлюється: чіткий розпорядок дня; наявність самопідготовки; колективну самопідготовку (надає можливість кожній миті отримати консультацію товариша); воєнізацію процесу навчання (дисципліна на заняттях, постійний зв'язок викладача з командирами підрозділів, щоденні чергування та консультації викладачів); систему заохочень; забезпечення майбутніх офіцерів-прикордонників усім необхідним для життя.

До несприятливих чинників, які впливають на навчально-пізнавальну діяльність майбутніх офіцерів-прикордонників, відносять: частий пропуск занять і самопідготовки через наряди; неадаптованість деяких майбутніх офіцерів-прикордонників до колективної самопідготовки; заформалізованість вільного часу та виховної роботи; неврахування при складанні розпорядку дня індивідуальних особливостей розумової діяльності; величезну диференціацію рівня знань і підготовленості майбутніх офіцерів-прикордонників тощо [2, с. 119].

Незважаючи на сучасні тенденції, які характерні для військової освіти, аналіз досліджень засвідчив, що для військової освіти характерною є низка проблем:

цілі, що ставилися перед військовою освітою в минулому й орієнтовані на масове навчання, нині не відображають ні специфіки сучасної військової справи, ні різноманітних інтересів чи індивідуальних потреб особистості. Зміст військової освіти недостатньо пов'язано з безпосередньою професійною діяльністю військового фахівця і перспективами його просування по службі. Перебуваючи у чітких межах певного рівня або періоду навчання військова людина не завжди готова до нових, часто несподіваних професійних вимог, а вони існують постійно [3, с. 19];

для військової освіти є характерним консерватизм [1, с. 38];

навчальний процес у ВВНЗ переважно орієнтовано на опанування курсантами знань, умінь й навичок навчальної діяльності, а не майбутньої практичної

роботи військового офіцера. Існуюча система навчання майбутніх офіцерів базується на засадах пояснювально-ілюстративної парадигми, не забезпечує розвиток творчого мислення, продовжує залишатися репродуктивною за своїм характером [4, с. 105];

існують недоліки методичної системи у ВВНЗ. Серед них: вибір методів навчання у вищій військовій школі здійснюється без урахування особливостей системи навчання у ВВНЗ, некритично запозичується з інших методичних систем; спостерігається гіперболізування окремих методів навчання, необґрунтована пріоритетність стосовно цих методів; “закритість” системи, відторгнення нею нових, прогресивних методів навчання; несумісність різних за характером, педагогічним призначенням, економічністю й ефективністю методів навчання в одній методичній системі тощо [6, с. 172].

Практика навчальної діяльності майбутніх офіцерів-прикордонників надала можливість виявити на сучасному етапі навчання низку суперечностей, а саме: між

прагненням науково-педагогічного складу до вдосконалення методики навчання дисциплін та особистісною невідповідністю до цього; між зростанням витрат часу та зусиль викладачів і недостатнім використанням заходів стимулювання їх педагогічної діяльності; між життєвою необхідністю використовувати творчі підходи до організації вивчення фахових дисциплін та вимогами керівних документів, які чітко регламентують цей процес; між сформованою практикою навчання у вищому військовому навчальному закладі (ВВНЗ) та реалізацією потреб тих, хто навчається, у його здійсненні [7].

Таким чином, навчально-пізнавальна діяльність майбутніх офіцерів-прикордонників має чітко виражену професійну спрямованість, яка відображає специфіку їх майбутньої діяльності. Вона втілюється в цілях навчання, змісті навчального матеріалу, формах та методах організації всієї навчальної діяльності майбутніх офіцерів.

Література

1. Будник С. М. Проблеми розвитку творчої індивідуальності слухачів у навчально-виховному процесі вищого військового навчального закладу / С. М. Будник // Збірник наукових праць №30. Частина II. – Хмельницький : Вид-во Національної академії Державної прикордонної служби України ім. Богдана Хмельницького, 2004. – С. 37–39.
2. Вальчук О. А. Системно-технологічні основи формування пізнавальної активності курсантів засобами курсу вищої математики / О. А. Вальчук // Збірник наукових праць №19. Частина II. – Хмельницький : Вид-во Національної академії Державної прикордонної служби України ім. Богдана Хмельницького, 2002. – С. 116–120.
3. Вишневецький П. Р. Удосконалення педагогічного управління навчальним процесом у вищому військовому навчальному закладі на основі інноваційних технологій : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.04 / Вишневецький Петро Ростиславович. – Хмельницький, 2005. – 205 с.
4. Галімов А. В. Педагогічні умови підготовки майбутніх офіцерів прикордонників до виховної роботи з особовим складом / А. В. Галімов // Збірник наукових праць №26. Частина II. – Хмельницький : Вид-во Національної академії Державної прикордонної служби України ім. Богдана Хмельницького, 2004. – С. 103–106.
5. Закон України “Про Збройні сили України” // Військове законодавство України : збірник нормативних актів / під ред. В. І. Кравченка. – К. : Атіка, 1999. – С. 34–35.
6. Руденко Ю. С. Совершенствование теории и практики обучения слушателей и курсантов высших военно-учебных заведений : дисс. ... доктора пед. наук : 13.00.01 / Руденко Юрий Семенович. – Москва, 2002. – 502 с.
7. Федик О. Л. Развитие познавательной активности будущих офицеров-прикордонников у процессе обучения фахових дисциплін: дис. ... кандидата пед. наук : спец. 13.00.02 “Теорія та методика навчання” (загальновійськові й військово-спеціальні дисципліни) / Федик Олександр Леонідович. – Хмельницький, 2010. – 279 с.